

Økonomiske omvæltninger i Øst Rusland og Kina

Søren Peter Iversen, Handelshøjskole Syd, Sønderborg

Nothing that has not yet been done,
can be done,
except by means that have not yet been tried.
Francis Bacon

1. Indledning

Formålet med denne artikel er ganske kort at opsummere nogle af de væsentligste reformpolitiske erfaringer fra Central- og Østeuropa, det tidligere Sovjetunionen, Kina og Vietnam. En forholdsvis stor del af jordens befolkning lever i dag i samfund med overgangsøkonomi («economies of transition»). Det vil sige samfund, som gennem omfattende reformprogrammer er på vej fra en overvejende statsstyret økonomi mod markedsøkonomi. Siden begyndelsen af 1990'erne er der blandt vestlige økonomer foregået en forholdsvis intens debat om, hvilken reformstrategi, der er den rigtige for disse lande. Et spørgsmål som naturligvis er vigtig for de mennesker, der i øjeblikket lever under de vilkår, som de økonomiske reformer fører med sig, men som også er interessant i den vestlige verden. Der er meget vi ikke ved om overgangen fra plan- til markedsøkonomi, men vi mener dog at vide med nogenlunde sikkerhed, at økonomisk sammenbrud øger risikoen for politisk ustabilitet og borgerkrig. Hvortil kommer naturligvis, at et økonomisk sammenbrud i sig selv giver anledning til store problemer i form af øget fattigdom, fejl- og underernæring, sygdomsepidemier og så videre. På

denne baggrund er der afgørende grunde til at forholde sig til udviklingen i de lande, som er på vej fra plan- til markedsøkonomi.

2. Overordnede Reformstrategier

De økonomiske og politiske reformer i Central- og Østeuropa og det tidligere Sovjetunionen følges med stor opmærksomhed af vestlige forskere og myndigheder. Opmærksomheden skyldes, at den udviklingsproces, som reformlandene er inde i, er temmelig interessant ud fra en rent teoretisk synsvinkel. Forskere har i årtier beskæftiget sig med den Russiske Revolution og diskuteret, i hvilken udstrækning udfaldet blev det, som Marx og Lenin havde forudsagt – og hvorfor det måske ikke helt gik, som teoretikerne havde ventet. Nu har man en enestående mulighed for at studere en udviklingsproces, som på visse punkter er den diametralt modsatte. Eller, som udtrykt i *The Economist* (24-30 Marts 1990, p. 22):

»Hundreds of books have been written on the transition from capitalism to communism but not the other way. There is no known recipe for the unmaking of an omelet«

Men den store opmærksomhed skyldes selvfølgelig også en naturlig økonomisk og politisk interesse i udviklingen i vore nabolande. Hvis det går godt, vil der være store muligheder for samarbejde og handel i fremtiden (Iversen 1996). Hvis det ikke går godt, kan det, som Kærgård (1996) påpeger, medføre øget social og politisk uro i Europa.

Overgangen fra planøkonomi til markedsøkonomi har vist sig at være en overordentlig vanskelig proces og man finder næppe blandt iagttagere enighed i alle detaljer om hvilke elementer processen må rumme (Gotfredsen 1996). Der er dog, som Gotfredsen også gør opmærksom på, nogenlunde enighed om, at reformprocessen bør omfatte liberalisering af priser, udenrigshandel og valutamarkeder, privatisering og virksomhedsreformer, makroøkonomisk stabilisering, etablering af et effektivt penge- og kapitalmarked, etablering af en retlig infrastruktur, som kan understøtte markedsreformerne samt sociale reformer (se også Schröder og Yndgaard 1996).

Større har uenigheden imidlertid været, når man kommer til spørgsmålet om i hvilken rækkefølge og med hvilken hast reformerne bør gennemføres (Olsen 1992). Nogle iagttagere har taget udgangspunkt i Vaclav Havels erklæring om, at man ikke kan sætte over en kløft i to spring og dermed argumenteret for »big-bang« eller »chokterapi«, hvorved man i nogen grad undslipper spørgsmålet om den rigtige rækkefølge af reformerne. Andre har ment, at en gradualistisk reformstrategi er den klogeste og har dermed i realiteten fulgt Deng Xiaopings idé om at føle stenene under fødderne på vejen over floden.

Hovedargumentet for en »big-bang« strategi er, at der ved reformernes begyndelse er behov for at fastsætte et helt nyt sæt økonomiske grundregler og dermed signalere et klart og irreversibel regimeskift (Gros og Steinherr 1995, p. 99). Fordelene ved en gra-

dualistisk approach er naturligvis, at det giver mulighed for at justere kursen undervejs, hvis der er blevet begået fejl. Kursjusteringerne kan resultere i en slingrekurs efterhånden som reformernes fordelingspolitiske konsekvenser bliver kendte og efterhånden som reformmodstanderne får mulighed for at organisere sig politisk og gøre deres indflydelse på de økonomiske reformer gældende – eventuelt gennem nyetablerede demokratiske kanaler. Problemet er, at det i langt de fleste tilfælde vil være meget vanskeligt for reformregeringen på forhånd at forpligte sig til en bestemt reformkurs. For mange kursjusteringer indebærer uvilkårligt, at reformregeringerne mister deres troværdighed samt, at risikoen for at politikken bliver tidsinkonsistent øges. Spørgsmålet om reformregeringernes troværdighed er ikke mindst afgørende, når det drejer sig om makroøkonomisk stabilisering, herunder inflationsbekæmpelse.

3. Reforme i Sydøstasien, Central- og Østeuropa og Rusland

Forskellen mellem Central- og Østeuropa og Rusland på den ene side og Kina og Vietnam på den anden side kommer tydeligt frem i tabel 1 og 2, som viser henholdsvis økonomiske vækstrater og inflationsrater. Kina og Vietnam har haft høj økonomisk vækst og relativt lav inflation. Central- og Østeuropa og Rusland har derimod gennemlevet en periode med betydelige fald i den økonomiske aktivitet ledsaget af meget høj inflation.

Tilhængere af den gradualistiske reformstrategi henviser ofte til, at navnlig Kina hidtil har haft stor økonomisk succes med denne strategi. Kina har i en årrække, siden reformerne blev påbegyndt i 1978, kunnet præstere anseelige vækstrater sammenlignet med landene i Central- og Østeuropa og det tidligere Sovjetunionen. Spørgsmålet er imidlertid om ikke Kina og Vietnams økonomiske succes snarere skyldes nogle særlige udgangsbetingelser?

Tabel 1: Vækstrater i udvalgte reformlande. Procent årlig vækst i BNP.

	1971-80	1981-89	1990	1991	1992	1993	1994	1995
Polen	...	2,6	-11,6	-7,0	2,6	3,8	5,5	7,0
Ungarn	4,6	1,8	-2,5	-7,7	-4,3	-2,3	2,5	2,0
Tjekkiet	...	1,8	-1,2	-14,2	-6,4	-0,5	2,6	5,0
Bulgarien	...	4,9	-9,1	-11,7	-6,0	-4,2	0,0	3,0
Rumænien	7,6	1,0	-5,6	-12,9	-13,8	1,3	2,4	7,0
Rusland	6,5	3,0	-3,6	-5,0	-14,5	-8,7	-12,6	-4,0
Kina	5,5	11,1	3,9	8,0	13,6	13,4	11,8	10,2
Vietnam	...	4,4	4,5	6,0	8,6	8,1	8,6	9,5

Kilde: World Development Report 1996

Som det fremgår af tabel 3 er de sydøstasiatiske økonomier, Kina og Vietnam, både fattigere og langt mindre industrialiserede og urbaniserede end Rusland og Central- og Østeuropa. Sachs (1996) taler således om, at

Rusland og Central- og Østeuropa nærmest var overindustrialiseret, hvilket i høj grad hænger sammen med de kommunistiske regimers prioritering af sværindustrien (Gros og Steinherr 1995).

Tabel 2: Inflationsrater i udvalgte reformlande. Procent årlig vækst i forbrugerpriser.

	1990	1991	1992	1993	1994	1995
Polen	586,0	70,3	43,0	35,3	32,2	27,8
Ungarn	29,0	34,2	22,9	22,5	19,0	28,2
Tjekkiet	10,8	56,7	11,1	20,8	10,2	9,1
Bulgarien	22,0	33,5	82,0	72,8	89,0	62,0
Rumænien	5,1	174,5	210,9	256,0	131,0	32,3
Rusland	5,6	92,7	1353,0	896,0	303,0	190,0
Kina	1,6	3,0	5,4	13,0	21,7	17,0
Vietnam	67,5	67,6	17,5	5,2	8,0	17,0

Kilde: World Development Report 1996.

Tabel 3: Nøgletal for udvalgte reformøkonomier

	BNP i Købekrafts- pariteter (USD) 1993 ¹	Landbrugs- produktion % af BNP 1993 ¹	Bybefolkning i % af hele befolkningen 1990 ²	Beskæftigelsen i landbrug i % af arbejdsstyrken 1990 ²	Beskæftigelsen i industrien i % af arbejdsstyrken 1990 ²
Bulgarien	3730	13	67,7	13	48
Polen	5010	7	62,5	27	36
Rumænien	2910	23	53,3	24	47
Rusland	5240	11	73,8	14	42
Tjekkiet	7700	6	64,9	11	45
Ungarn	6260	6	62,1	15	38
Kina	2120	21	26,4	72	15
Vietnam	1040	29	19,9	71	14

Kilde: 1. World Bank Atlas 1995

2. World Development Report 1996

I Kina og Vietnam var godt 70 procent af arbejdsstyrken i beskæftiget i landbruget i 1990. Langt den største del af befolkningen lever i landsbyer og er beskæftiget i små produktionsenheder. I modsætning hertil har en relativt stor del af arbejdsstyrken i Central- og Østeuropa og Rusland været beskæftiget i store statslige virksomheder eller i det store statslige bureaukrati.

De lande, vi her har med at gøre, har med andre ord haft væsentligt forskellige udgangs-betingelser for deres økonomiske reformer. Det er i øvrigt bemærkelsesværdigt, at femten års reformpolitik og høj økonomisk vækst i de sydøstasiatiske økonomier ikke har ændret nævneværdigt på dette forhold (se tabel 3).

Betydningen af disse forskellige udgangsbe-tingelser har først og fremmest været, at det har været forholdsvis nemt for de kinesiske myndigheder, at liberalisere landbruget og gennemføre en overgang fra kollektivt landbrug til privatkapitalistisk landbrug. Bønderne har tilmed givet deres politiske tilslutning til disse reformer, hvilket ikke mindst hænger sammen med at landsbyfællesskaberne in-direkte blev beskattet gennem kunstigt lave priser på landbrugsvarer. De kinesiske landbrugsreformer har med andre ord medført, at mere end to tredjedele af den kinesiske ar-bejdsstyrke i vid udstrækning er underkastet

markedets vilkår i dag. Det betyder i realite-ten, at en betydelig del af Kinas produktive ressourcer i dag står til markedsmekanismens disposition.

I Central- og Østeuropa og Rusland har man ikke haft samme mulighed for at frigøre store dele af arbejdsstyrken. Her har vejen til en større privat sektor ført gennem en til tider meget vanskelig privatiseringsproces. En proces, som tilmed undertiden er blevet mødt med stor modstand af de implicerede. Med-arbejderne i de store statslige virksomheder har således været relativt privilegerede på grund af stor jobsikkerhed og på grund af store statslige subsidier.

Den store privatisering, privatiseringen af de store statsvirksomheder, har vist sig at være en af de vanskeligste reformelementer at føre ud i livet. På dette punkt har Kina tilsynela-dende ikke haft større succes end Central- og Østeuropa og Rusland. Som det fremgår af tabel 4 beskæftigede de statslige virksomheder i Kina 19 procent af arbejdsstyrken ved reformprocessens begyndelse i 1978. I 1994 var tallet kun reduceret til 18 procent. Stig-ningen i beskæftigelsen i den privatkapitalisti-ske sektor er med andre ord primært sket på landbrugssektorens bekostning. I modsætning hertil har Rusland på blot fire år reduceret beskæftigelsen i statssektoren fra 90 til 44 procent af den samlede beskæftigelse.

Tabel 4: Beskæftigelsens fordeling på sektorer i Kina og Rusland. Procentvis fordeling

	Kina		Rusland	
	1978	1994	1990	1994
Industri	15	18	42	38
Landbrug	71	58	13	15
Service	14	25	45	47
I alt	100	100	100	100
Beskæftigelse i statssektoren	19	18	90	44

Kilde: World Development Report 1996 p. 21.

Betydningen af disse forskellige udgangs-
betingelser er forsøgt sammenfattet og illustreret
i en simpel model i tabel 5. Kina og Vietnam
har haft stor succes med deres reformer, som
har ført til sektorskift fra sektor 1 til sektor 3,
hvilket giver anledning til betydelige pro-
duktivitetsgevinster. Omstillingsproblemerne
ved dette sektorskift har været relativt små. I
modsatning hertil har Central- og Østeuropa
og Rusland haft store omstillingsproblemer
med at overføre ressourcer fra sektor 2 til
sektor 3. Central- og Østeuropa og Rusland
har med andre ord pådraget sig større om-
kostninger for at opnå en mindre produktivi-
tetsgevinst.

Tre-sektor modellen i tabel 5 kan også bruges
til at forklare, hvorfor gradvise reformer i det
hele taget har haft bedre vilkår i Kina og

Vietnam end i Central- og Østeuropa og
Rusland. På grund af de relative beskatnings-
forhold vil ressourcerne her mere eller mindre
spontant begynde at strømme fra landbrugs-
sektoren mod den privatkapitalistiske sektor,
når der bliver mulighed for det. I Central- og
Østeuropa og Rusland er der imidlertid ikke
et tilsvarende incitament, når det gælder
ressourceafstrømning fra den statsejede in-
dustri og de store kollektive landbrug. Den
kinesiske reformstrategi betegnes undertiden
som en »dobbeltsporet reformstrategi«
(World Bank 1996 p. 24), fordi man har ladet
et frit marked udvikle sig side om side med
den statskontrollerede økonomi.

Den gradualistiske reformstrategi kan imid-
lertid ikke siges at være en specifik asiatisk
strategi. Det vietnamesiske reformprogram

Tabel 5: Tre-sektor model over reformøkonomierne

	<i>Sektor 1</i>	<i>Sektor 2</i>	<i>Sektor 3</i>
Karakteristik	Små landbrug	Statsejet industri og store kollektive landbrug	Privatkapitalistisk sektor
Produktivitet	Lille	Middel	Høj
Central- og Østeuropa og Rusland i udgangssituationen	Meget lille	Meget stor og subsidieret	Nærmest ikke eksisterende
Kina og Vietnam i udgangssituationen	Meget stor og beskattet	Lille	Nærmest ikke eksisterende

Kilde: Sachs 1996 p. 16ff.

(*doi moi*), som blev påbegyndt i 1986, har
således primært udgangsbetingelserne til
fælles med den kinesiske reformstrategi.
Reformerne i Vietnam påbegyndtes, på sam-
me måde som i Kina, med landbrugsreformer,
men de er blevet gennemført meget hurtigere
end i Kina (Dacosta 1996).

Den politiske situation ved reformernes be-
gyndelse har naturligvis også spillet en af-
gørende rolle for det videre forløb af refor-

merne. De politiske udgangsbetingelser har
sandsynligvis været så forskellige, at Central-
og Østeuropa og Rusland alene af den grund
næppe ville have haft nogen særlig succes
med en gradualistisk reformstrategi. Reform-
politikkerne i Central- og Østeuropa var sim-
pelthen nødt til at udnytte de særligt gunstige
politiske omstændigheder, der pludselig op-
stod i slutningen af 1980'erne. De var ganske
enkelt nødt til at smede, mens jernet var
varmt. Eller som Verdensbanken udtrykker

det i World Development Report 1996 (p. 11):

»Radical economic reform has proved easier when political change has been rapid and fundamental, as in much of CEE and the Baltic states. Citizens who supported the new political systems in these countries also supported market-oriented economic policies. Traditional bastions of power in the previous systems – the state enterprises and the ministries that ran them – were weakened, and at the outset few interest groups were organized to oppose reform. A window of opportunity a period of »extraordinary politics« opened in which far-reaching changes could be initiated with little opposition«.

Hertil kommer, at Sovjetunionen i et vist omfang faktisk forsøgte sig med gradvise reformer i den sidste halvdel af 1980'erne. Disse reformforsøg kom blandt andet til udtryk i Gorbachev's reformpolitik, som kom til at gå under betegnelserne »glasnost«, »uskorejne« og »perestrojka«. Resultatet af disse reformer var dog snarere ustabilitet og stagnation fremfor øget økonomisk vækst.

4. Central- og Østeuropa og det tidligere Sovjetunionen

I det følgende afsnit vil jeg forsøge ganske kort at sammenfatte de hidtidige reformpolitiske erfaringer i Central- og Østeuropa og det tidligere Sovjetunionen, idet jeg vil forsøge at belyse, om der er en sammenhæng mellem hvor langt de enkelte lande er kommet i reformprocessen og hvordan den økonomiske udvikling i landene forløber. Med hensyn til det sidste ser jeg på henholdsvis den økonomiske vækst og inflationsraten.

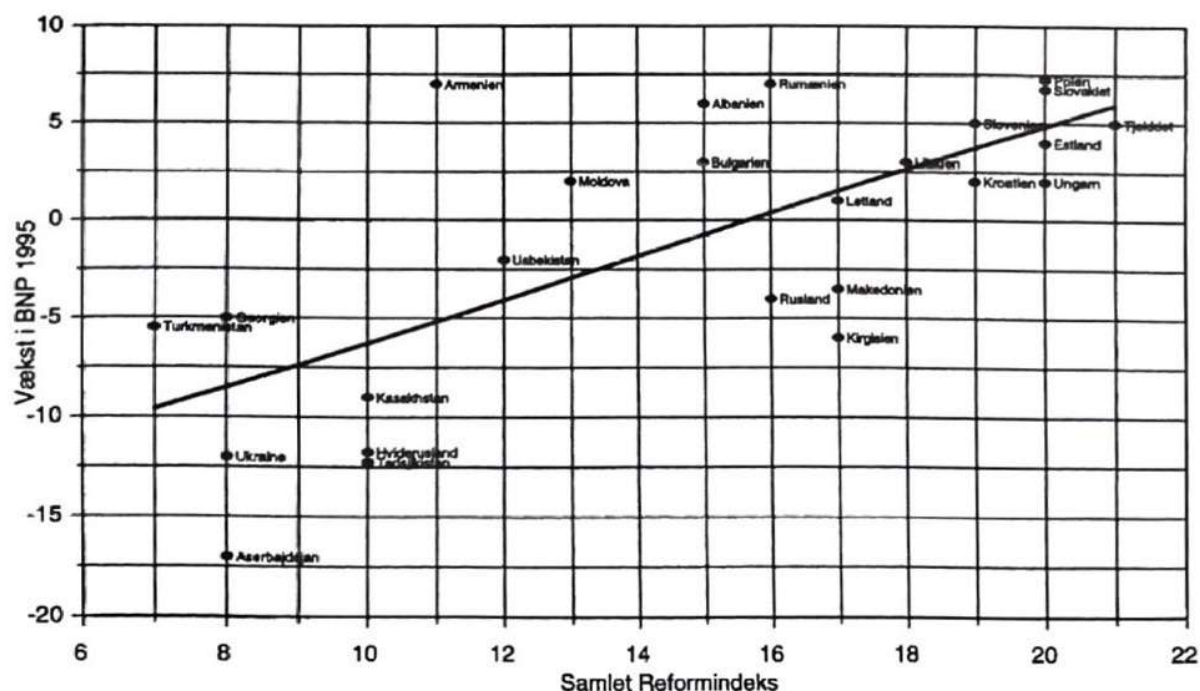
Den såkaldte Østbank i London (*European Bank for Reconstruction and Development, EBRD*) udgiver hvert år en rapport, »*Transition Report*«, som gør status over de økonomiske reformer i Central- og Østeuropa og

det tidligere Sovjetunionen. EBRD's status over de økonomiske reformer i Central- og Østeuropa og det tidligere Sovjetunionen sammenfattes i et simpelt pointsystem, hvor de enkelte lande tildeles points efter, hvor langt de er kommet med de økonomiske reformer. Disse points, såkaldte transitionsindikatorer, gives på en skala fra 1 til 4, hvor 4 betyder, at reformerne er gennemført i videst mulig udstrækning. I forbindelse med pointgivningen giver EBRD selvstændige points for den store og den lille privatisering, restrukturering af virksomheder, liberalisering af priser og udenrigshandel og endelig bankreformer. Tilsvarende har Verdensbanken (World Bank 1996) udviklet et liberaliseringsindeks, som er et forsøg på at give et billede af, hvor langt de enkelte lande er nået med hensyn til at liberalisere deres økonomier.

Formålet med transitions- og liberaliseringsindikatorerne er som sagt at give et komprimeret billede af hvor langt de enkelte lande er kommet i reformprocessen, men det er naturligvis berettiget at spørge om, hvorvidt det på denne måde er muligt at måle »transition«. Det er klart, at en opgørelse som disse giver anledning til en række reliabilitets- og validitetsproblemer (for en nærmere diskussion heraf se Jensen 1995).

I figur 1 er EBRD's samlede reformindeks (EBRD 1994) angivet på x-aksen, og landenes økonomiske vækst i 1995 er angivet på y-aksen. Figuren viser, at der tilsyneladende er en tendens til, at de lande, der havde det højeste samlede EBRD reformindeks i 1994, også havde den højeste økonomiske vækst i 1995. Dette gælder især for de såkaldte Vise-grad lande, Polen, Tjekkiet, Slovakiet og Ungarn. En række af de tidligere sovjetrepublikker er ikke kommet så vidt med at gennemføre økonomiske reformer, og de befinder sig stadig i en meget kritisk situation med negative økonomiske vækstrater.

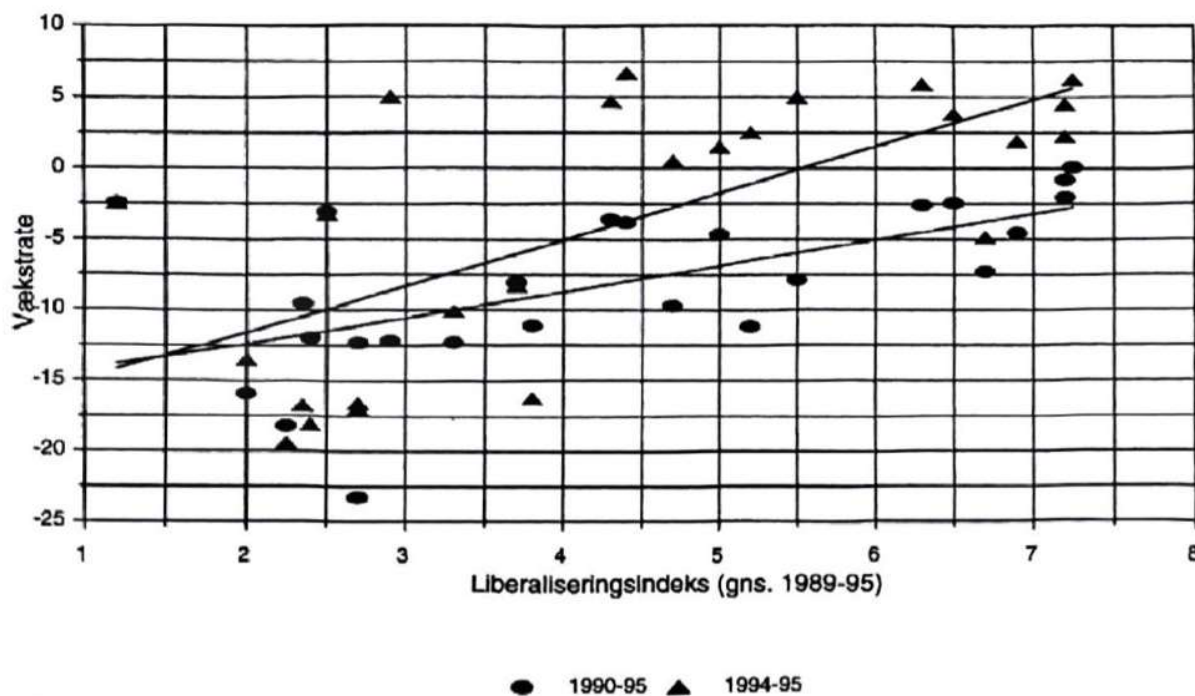
Figur 1: Markedsreformer og økonomisk vækst i Central- og Østeuropa og det tidligere USSR

Kilde: EBRD (1994) og World Bank (1996). $R^2 = 0,51$.

Anm.: Kurven i figuren er en simpel regressionslinje. Man vil få et nogenlunde tilsvarende mønster frem, hvis man i en tilsvarende figur afbilder den private sektors andel af BNP på x-aksen og landenes økonomiske vækst i 1995 er angivet på y-aksen. Eller hvis man afbilder BNP i 1995 i procent af BNP i 1990 på y-aksen.

Figur 2: Liberalisering og økonomisk vækst i Central- og Østeuropa og det tidligere USSR

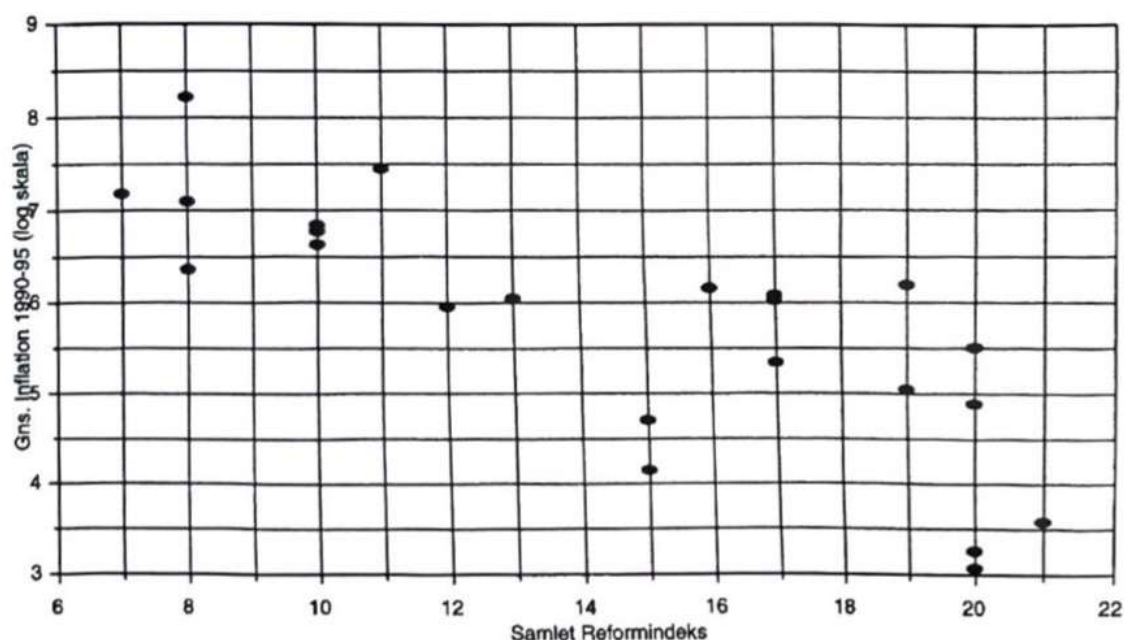
Kilde: World Development Report 1996 p.28

Figur 2 er en tilsvarende figur, men i figur 2 er Verdensbankens liberaliseringsindeks (World Bank 1996 p. 14) som indikator for hvor langt reformpolitikken er nået. Vækstraten er beregnet som den gennemsnitlige årlige stigning i BNP for to perioder, henholdsvis 1990-94 og 1994-95. Figuren viser, at der er en tendens til at faldet i den økonomiske aktivitet er lavere i de lande der har gennemført de mest gennemgribende liberaliseringer. Figuren synes også at vise, at forskellen mellem lande der har gennemført de mest gennemgribende liberaliseringer og de lande, der ikke har, bliver større over tid (World Bank 1996 p. 28).

Den følgende figur, figur 3, viser at der er en forholdsvis tydelig tendens til, at de lande, der havde det højeste samlede EBRD reformindeks i 1994, også havde den laveste inflation. Dette gælder især for de såkaldte Visegrad lande, Polen, Tjekkiet, Slovakiet og Ungarn. En række af de tidligere sovjetrepublikker er ikke kommet så vidt med at gennemføre økonomiske reformer, og de befinder sig stadig i en meget kritisk situation med høje ukontrollerede inflationsrater.

Tallene i figur 1, 2 og 3 tyder forholdsvis klart på, at landene i Central- og Østeuropa og det tidligere Sovjetunionen i høj grad selv

Figur 3: Markedsreformer og inflation i Central- og Østeuropa og det tidligere USSR

Kilde: World Development Report 1996

kan gøre noget for at fremme en stabil økonomisk udvikling. De hidtidige erfaringer tyder på, at en konsistent og konsekvent reformstrategi, der gennem omfattende liberalisering giver plads for markedsmekanismen, kan give gode resultater (se også World Bank 1996).

5. Afslutning

Der er ingen tvivl om, at Kina og Vietnam indtil videre har haft stor succes med deres økonomiske reformer, men man kan næppe tale om en specifik asiatisk reformstrategi. Der er en række lighedspunkter mellem reformpolitikken i Kina og Vietnam og de to

lande har på visse punkter haft et nogenlunde ens udgangspunkt, men der er også betydelige forskelle.

Det er næppe sandsynligt, at Central- og Østeuropa og det tidligere Sovjetunionen, på nogen måde kunne have haft nytte af de reformpolitiske erfaringer, der er blevet høstet i Kina. Dertil har udgangspunkterne simpelt hen været for forskellige. Central- og Østeuropa og det tidligere Sovjetunionen har således gennemlevet et politisk »big-bang«. Det har Kina endnu til gode. Hertil kommer at de økonomiske udgangspunkter har været vidt forskellige. Kina har i en vis udtrækning nydt »the privilege of backwardness« i kraft af en stor relativ primitiv landbrugssektor, som det har været forholdsvis let at liberalisere, hvilket har medført betydelige produktivetsgevinster. I modsætning hertil har reformerne i Central- og Østeuropa og det tidligere Sovjetunionen været hæmmet af landenes »overindustrialisering«.

Ser man på de reformpolitiske erfaringer, der er blevet høstet i Central- og Østeuropa og det tidligere Sovjetunionen indtil nu, tyder alt på, at en konsistent og konsekvent reformstrategi, der gennem omfattende liberalisering giver plads for markedsmekanismen, kan give gode resultater. Hermed er der imidlertid ikke lagt op til nogen ukritisk dyrkelse af markedsmekanismen. En række af de lande i Central- og Østeuropa og det tidligere Sovjetunionen, som i disse år har problemer med økonomisk kriminalitet og mafia-organisationer er, efter min opfattelse klare eksempler på, at omfattende liberaliseringer ikke kan stå alene. Disse problemer skyldes i betydelig udstrækning, at statsmagten i visse henseender er for svag. De nyliberale vil tilsyneladende gerne have os til at tro, at der ikke findes en tredje vej mellem planøkonomi og markedsøkonomi. Sandheden er dog snarere den, som vistnok påpeget af professor Hans Aage, at der ikke findes andet end et valg mellem

forskellige »tredje veje« – mellem forskellige blandingsformer af stat, marked og civilt samfund.

Litteratur

- Bukh, P.N. D. og P. Skott (1996): *Markeder i opbrud*. Aarhus Universitetsforlag.
- Dacosta, M. (1996): *Economic Development in South East Asia in an International Perspective*. I Cornett, A.P. (red.) (1996): *Økonomiernes Internationalisering – fra regional til global orientering*. København.
- European Bank for Reconstruction and Development (1994): *Transition Report 1994*. London.
- Gotfredsen, Arne (1996): *Privatisering i Rusland*. I Bukh, P.N. D. og P. Skott (1996): *Markeder i Opbrud*. Aarhus Universitetsforlag.
- Gros, D. og A. Steinherr (1995): *Winds of Change. Economic Transition in Central and Eastern Europe*. Longmann.
- International Monetary Fund (1995): *International Trade Policies. The Uruguay Round and Beyond Volume II Background Papers*. Washington DC.
- Jensen, Jens-Jørgen (1995): *Hvor langt er reformerne kommet – kan man måle »transition«*. Vindue mod øst nr. 31 juli 1995.
- Kærgård, Niels (1996): *EU og Østeuropa*. Samfundsøkonomen nr. 5 1996.
- OECD (1996): *Trade Policy and The Transition Process*. Paris.
- Olsen, S.S. (1992): *Gradualisme eller chokterapi? Økonomi og Politik* 65 årg. nr. 3 1992.
- Sachs J.D. (1996): *Reforms in Eastern Europe and The Former Soviet Union in Light of The East Asian Experience*. NBER Working Paper 5404. Cambridge MA.
- Schröder, P. og E. Yndgaard (1996): *Inflationen i kølvandet på den økonomiske transition i Central- og Østeuropa*. I Bukh, P.N.D. og P. Skott (1996): *Markeder i Opbrud*. Aarhus Universitetsforlag.
- World Bank (1996): *From Plan to Market*. World Development Report 1996. New York.
- World Trade organization (1995): *Regionalism and The World Trading System*. Geneva.